

LUND UNIVERSITY

Biologiskt kulturarv kommersialiserat

Linderödssvinen på Ängavallen

Petersén, Moa

Published in:

Politiska projekt, osäkra kulturarv

2017

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Petersén, M. (2017). Biologiskt kulturarv kommersialiserat: Linderödssvinen på Ängavallen. I L.-E. Jönsson (Red.), *Politiska projekt, osäkra kulturarv: Kampanjer och förhandlingar i det sena 1900-talets Sverige och Europa* (s. 57-80). (Lund Studies in Arts and Cultural Sciences; Vol. 14). Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Biologiskt kulturarv kommersialiserat

Linderödssvinen på Ängavallen

Moa Petersén

En våg av intresse för mathantverk och ”gamla smaker” har sedan milleskiftet spridit sig över Sverige och världen. På svensk TV har vi kunnat titta på infotainmentprogrammet *Historieätarna* (2012–2016), där de två programledarna klär sig i tidsenliga kläder från svunna epoker och äter mat som serverades under dessa.¹ Begrepp som ”autentisk smak” och ”original-recept” syns ofta som försäljningsargument på livsmedelsförpackningar. Även restaurangentreprenörer intresserar sig som aldrig förr för det som ibland kallas för det kulinariska kulturarvet. Det är inte ovanligt att genbanker blir kontaktade av restauranger som söker efter fröer att gro för att exempelvis få fram bortglömda örter eller oförädlade varianter av sädesslag.

Hur hamnade vi här? Ett av svaren på frågan står att finna i politiska initiativ. Som en del av EU:s sammanhållningspolitik beslutade svenska regeringen 2008 om en regional tillväxtpolitik som syftar till att stärka den lokala och regionala konkurrenskraften. Riksantikvarieämbetet, som fick i uppdrag att vägleda regeringen i arbetet med regionala tillväxtfrågor, identifierade begreppet kulturarv som centralt i detta arbete (Riksantikvarieämbetet 2010). I regeringens satsning på ”Sverige - det nya matlandet” från 2008, utpekades det svenska kulinariska kulturarvet som en av de

¹ Historieätarna bygger på förlagan *The Supersizers...* som sändes på brittisk TV mellan 2008-2009.

viktigaste resurserna att stödja. Visionen var tänkt att stimulera både jobbtillfällen och hållbar tillväxt genom satsningar på turism och mat i kombination (Regeringen 2014). Turismen beskrevs som Sveriges nya basnäring och visionen som ett led i en satsning på att fördubbla antalet turister till Sverige fram till år 2020 (Riksantikvarieämbetet 2012).

Således kan det samtida intresset för det kulinariska kulturarvet sägas spegla en politisk satsning. Men svaret på frågan varför den politiska satsningen fått så stort kulturellt genomslag kräver en kompletterande analys av samtida konsumtionsmönster. Etnologen Håkan Jönsson har beskrivit hur mat är en arena präglad av postmodern konsumtion. Han menar att Jean Baudrillards diagnos av den postmoderna konsumenten som driven av en "nostalgia of origins" samt av en "obsession with authenticity" tydligt motsvarar samtida konsumenters efterfrågan, dels på "gammaldags" mat, dels på ekologisk mat (Jönsson 2014:9). Historikern Orsi Husz har pekat på hur det under 1990-talet växte fram en ny typ av konsument i Sverige. Husz menar att denna kännetecknas av en upplösning av polära relationer mellan idealism och materialism (eller mellan konsument och medborgare), traditionella motsatser som Husz menar tidigare varit oförenliga inom samma individ. Husz menar att denna nya konsument kännetecknas av en medvetenhet om att det inom konsumentrollen går att agera både politiskt och etiskt, och att detta ligger i linje med att det politiska engagemanget hos allmänheten idag oftare uttrycks genom vardagsaktiviteter, än genom partipolitiskt engagemang (Husz 2009:328). Etisk konsumtion och olika typer av tillfällig konsumentaktivism, exempelvis konsumentbojkotter, kan följas långt tillbaka i tiden (Lury 2011:171). Under senare år har det emellertid vuxit fram en marknad präglad av etisk konsumtion.

Begreppet *biologiskt kulturarv* betecknar "den levande delen av kulturarvet" och "den del av människans historia som kan utläsas i växter och djur" (Riksantikvarieämbetet och Centrum för biologisk mångfald, 2014). I en samtida kommersialiserad kontext som omger konsumtionen av varor som tillhör biologiskt kulturarv, exempelvis kött från lantrasdjur, finns det verksamma faktorer som pekar mot nya, konsumtionspraktiker som rymmer en kombination av etiska överväganden, framtidsvisioner och förändringsarbete. Syftet med denna text är att undersöka om och hur sådana aspekter operationaliseras i en kommersiell kontext. Jag kommer att un-

dersöka den ekologiska upplevelsefarmen, konferenscentret och restaurangen Ängavallen belägen söder om Malmö. Undersökningens fokus ligger på gårdens uppfödning, och servering, av lantrasen Linderödssvin, som i texten exemplifierar det biologiska kulturarvet. För att uppfylla mitt syfte har jag arbetat med frågorna: Hur ser mötet mellan ett biologiskt kulturarv och ett kommersiellt entreprenörsperspektiv ut i exemplet Ängavallen? Hur kan vi förstå begreppet biologiskt kulturarv i en kommersialiserad kontext genom detta exempel?

För att nå skärningspunkten mellan kommersialism och biologiskt kulturarv har jag med hjälp av intervjuer och observationer samlat in material från Ängavallen som jag kommer att analysera mot bakgrund av material hämtat från andra betydelsefulla icke-kommersiella aktörer, vars röster hörs i diskussionen som omger bevarandet av Linderödssvinet. De två viktigaste aktörerna i min undersökning, förutom Ängavallen, är den statliga gendatabanken NordGen och den ideella intresseorganisationen Föreningen Landtsvinet. Genom att i det följande se exemplet Ängavallen mot bakgrund av en pågående bevarandedebatt vill jag belysa Ängavallens position, argumentation och operationalisering av biologiskt kulturarv i en kommersiell kontext.

Först kommer jag kort att diskutera och definiera vilken spännvidd det finns inom kulturarvsbegreppet generellt, och sedan mer specifikt inom begreppet biologiskt kulturarv i fallet med linderödssvinen. Detta görs genom en jämförelse mellan olika skäl för bevarande hos de tre aktörerna engagerade i bevarandearbetet. I den efterföljande analysen koncentrerar jag mig på exemplet Ängavallen som, genom sin kommersiella verksamhet, operationaliserar etiska ståndpunkter, framtidsvisioner och förändringsarbete inom ramarna för begreppet biologiskt kulturarv. Avslutningsvis presenterar jag vilka slutsatser exemplet Ängavallen kan ge om hur ett biologiskt kulturarv används i en kommersiell kontext.

Biologiska kulturarv

Definitioner av kulturarvsbegreppet är breda, pragmatiska och komplexa. Detta gäller även definitioner av underkategorin ”det biologiska kulturarvet”. För att förtydliga det kulturarvsbegrepp som kommer att diskuteras

i den här artikeln kan man inledningsvis tänka på definitioner placerade på en axel mellan polerna statiskt och dynamiskt. Ett statiskt sätt att se på kulturarvsbegreppet innebär att det ligger fast, och att objekt, företeelser och tillstånd som omfattas av det ska behållas oförändrade. Ett mer dynamiskt sätt är att se begreppet som om att det innehåller en potential för förändringsprocesser och produktiv rörlighet. Det mer dynamiska sättet är tätt knutet till praktiker som omgärdar kulturarvsbegreppet och rör sig således mot en operationalisering av begreppet inom en praktik.

För att ytterligare förklara kulturarvsbegreppet som ett begrepp verkamt inom ett system i förändring, det vill säga en kultur eller ett samhälle, kan man se det mot bakgrund av två begrepp inom systemteori, *homeostas* och *homeorhesis*, såsom de diskuterades av biologen C. H. Waddington på 1940-talet för att förklara funktioner hos olika system i den mänskliga kroppen. Begreppen har sedan anammats inom systemteori, och används för att förklara funktioner hos system inom exempelvis ekologi, medicin och psykologi. Den grundläggande funktionen hos *homeostas* kan beskrivas som en mekanism som gör att ett system ständigt letar sig tillbaka till en på förhand given koordinat där balanserad jämvikt råder. En termostat som reglerar temperaturen i ett rum används ofta som exempel på ett homeostatiskt system (Waddington 1977:98). *Homeorhesis* betecknar tvärtom ett system som kontinuerligt förändras, men där stabilitet ändå bibehålls eftersom delarna som ingår i systemet anpassar sig till nya jämviktsförhållanden. Det är alltså fråga om en process över tid, där stabiliteten i systemet bibehålls trots att koordinaterna för jämviktstillståndet förändras genom processen.

Om vi applicerar de två begreppen på kulturarvsbegreppet, kan vi se att ett homeostatiskt förhållningssätt till kulturarv kännetecknas av ett konserverande ideal, en strävan efter ursprung och återställande till en tid då allt uppfattades som bättre eller mer rätt, det vill säga i bättre jämvikt.² Ett sådant förhållningssätt närmar sig Baudrillards idé om konsumtionssamhället som drivet av ett begär hos konsumenten efter ett original och en tillbakagång till allt som är fast, vilket upplevs som upplöst i det postmo-

² Vad som är en bättre jämvikt är nödvändigtvis en definition baserad på en subjektiv bedömning gjord av en grupp inom kulturen.

derna tillståndet. Ett homeorhetiskt förhållningssätt till kulturarvsbegreppet däremot liknar etnologen Valdimar T. Hafsteins förståelse av begreppet som tätt kopplat till förändring. I Hafsteins mening syftar användningen av termen kulturarv till att mobilisera människor och resurser och att reformera diskurser och transformera praktiker (Hafstein 2012:502). Kulturarv bör, enligt Hafstein, förstås som en teknologi som agerar i/på det sociala och som ger upphov till förändring (Hafstein 2012:507).

Lantraser som biologiskt kulturarv

Det samtida intresset för bevarandet av lantraser kan politiskt spåras till 1970-talet då frågan diskuterades vid den stora internationella naturvårdskonferensen i Stockholm (1972). Vid konferensen beslutades att varje land skulle "ansvara för sina husdjursraser och särskilt fästa uppmärksamheten vid de raser som riskerar att försvinna" (SJV 2002:18). Vid FN:s miljökonferens i Rio de Janeiro 1992 författades konventionen om biologisk mångfald vilken undertecknades av Sverige 1993 (SJV 2007:51). Under de efterföljande åren etablerades det biologiska mångfaldsarbetet systematiskt.

På 1990-talet definierade Riksantikvarieämbetet och Centrum för biologisk mångfald biologiskt kulturarv som "den levande delen av kulturarvet" och som synliggörare av "den del av människans historia som kan utläsas i växter och djur." Redan i denna beskrivning avslöjar begreppet sig som i grunden homeorhetiskt. Den statiska betydelsen hos kulturarvsbegreppet omöjliggörs av definitionen "levande". Allt levande är föränderligt, och ligger per definition inte statiskt fast. Lantraserna kom att knytas samman med kulturarv redan tidigt och Jordbruksverket skriver på sin hemsida att "(l)antraserna är en del av vårt svenska kulturarv precis som gamla byggnader, gårdsmiljöer och traditionella odlingslandskap" (SJV U.å.a). Denna senare formulering vittnar om en idé om djuren som det som Amann (1994) har kallat "epistemiska objekt", det vill säga en organism som inte längre är en del av en "naturlig natur" utan utgör ett kunskapsföremål som är bärare av kulturella betydelser, minnen och föreställningar. Ett epistemiskt objekt är något som identifieras som om det haft en roll att spela i en kontinuerlig homeorhetisk utveckling av kulturen. Ur ett sådant perspektiv blir det också intressant vilka epistemiska objekt som

lyfts fram som kulturarv i samtiden, eftersom detta urval blir en av framtida epokers nycklar till att förstå vår tid. I denna mening säger begreppet kulturarv mer om oss än det gör om den kultur vi lämnat bakom oss (Hafstein 2012:512).

Utgår man från det filosofiska begreppet *biofakt*, som myntades 2001 av den tyska filosofen Nicole C. Karafyllis (Karafyllis 2001), är det svårt att tala om något av människan uppfött djur som något ursprungligt. De djur vi omger oss med undergår ständigt homeorhetisk anpassning till vårt kulturella system. Biofakt är sammansatt av orden "artefakt" och "bios" (liv) och betecknar en levande organism (eller en del av en sådan) som på något sätt skapats, formats eller påverkats genom teknologisk manipulation. Biofakter är levande organismer, men deras tillväxt och utveckling är inte självstyrd (Karafyllis 2007). All djurhållning skulle sålunda, i skiftande grad, kunna rymmas i biofaktkategorin. Industrigrisen skulle kunna sägas vara en längre driven biofakt än en lantrasgris då dess tillväxt utsatts för mer styrning och påverkan. Ett typexempel på en långt driven biofakt är korasen Belgisk blå som fick stor medial uppmärksamhet under 1990-talet när uppfödare började avla på dess recessiva gener för "dubbellår". I detta fall avlade man alltså på en mutation som innebär en stark ökning av antalet muskelfibrer i varje muskel. Genen är inte specifik för Belgisk blå utan finns i flera koraser. Då den uppträtt i besättningar genom historien har genen emellertid eliminerats eftersom den försvårar kalvning, ökar benägenheten för respirationssjukdomar och orsakar sämre motståndskraft hos djuren (Philipson 2006). Av samma anledning som alla djur kan ses som biofakter, kan alla djur ses som biologiskt kulturarv i bemärkelsen epistemiska objekt.

Linderödssvinet, som exemplifierar biologiskt kulturarv i denna artikel, är en lantras. Linderödssvin är svartfläckiga på brunaktig eller gråvit bottenfärg. Svinens historia är höljd i dunkel, men klart är att denna ras mest påminner om skogssvinet, eller ollonsvinet, som hölls i de svenska skogarna för 6000 år sedan. Ett par fläckiga grisar av äldre slag räddades 1952 av Skånes djurpark i Höör, och med utgångspunkt i dessa och ytterligare en sugga av gammalt slag från Ekered vid Hallandsås återskapades i början av 1990-talet lantrasen Linderödssvin. Föreningen Landtsvinet bildades 1992 för att värna Linderödssvinet som en oförädlad lantras. Idag

finns några hundra Linderödssvin på olika platser i Sverige (Föreningen Landtsvinet, 2010). Betydelsen av begreppet "lantras" i denna undersökning går tillbaka på den definition som formulerades av Håkan Hallander 1989, och som är allmänt accepterad i lantrasuppfödningsskretsar idag (SJV, U.å.b :5). En lantras definieras enligt Hallander som en ras som ska ha funnits i ett område under så lång tid att djuren hunnit anpassa sig till miljön både vad gäller faktorer som klimat, jordmån, landskapsstruktur, betesväxter, sjukdomar, skötsel- och fodervanor samt brukarens önskemål om produkten. Lantraspopulationen reproducerar sig på naturlig väg även om valet av hona och hane styrs av människan (Hallander, 1989). En lantrasgris är mer långsamväxande och mindre än de grisar som hålls i modern svensk industri men också motståndskraftigare och anpassad till växlande näringsmässiga och klimatomständigheter. Som epistemiskt objekt ger Linderödssvinet genom sina egenskaper oss information om äldre tiders djurhållning, klimat, miljö, etcetera. Det nyväckta intresset för svinet som produkt berättar också en samtidshistoria där konsumenters intresse kring det kulinariska kulturarvet har väckts, och kanske om ett begär efter animaliska livsmedel som inte producerats inom den långt drivna köttindustrin.

Bevarandearbetet

I den samtida diskussionen kring lantraser återfinns flera skäl till bevarande varav det kulturarvsmässiga utgör ett.³ Skälen som förekommer i bevarandediskussionen spänner mellan statiskt homeostatiska och dynamiskt homeorhetiska med tonvikt på det senare. Till de statiska som pekar tillbaka mot ett ursprungstillstånd kan man räkna etiska skäl som *alla djur har rätt att leva på jorden* samt möjligtvis kulturella och sociala skäl av typen *lantraser är en del av vårt kulturarv och bör ses som resurser för att förstå*

³ Begreppet lantras är extra komplicerat när det gäller grisar eftersom en av de vanligaste svenska industri-grisraserna heter "vit lantras". Beteckningen har i detta fall inget att göra med att djuret skulle vara ursprungligt, utan avslöjar endast att det en gång avlats fram från tysk och dansk lantras.

*vår historia och vår identitet.*⁴ Detta senare skäl innehåller vidare implikationer när det gäller vad förståelsen av materialet kan innebära. Omfattar förståelsen exempelvis samtida utvecklingsarbete av någon sort kan skälet betraktas som dynamiskt, men leder förståelsen enbart till att identifiera vad historien innehållit bör det räknas till de statiska skälen. Till de uttalat dynamiska och homeorhetiska skälen, där förändring, framtid och anpassning explicit omtalas i formuleringen, hör ekologiska skäl av typen *en biologisk mångfald är en förutsättning för hållbar utveckling*, materiella och ekonomiska skäl som *alla levande varelser är och kommer att vara beroende av produkter som kan utvinnas ur naturen till exempel växtförädling och mediciner*, likaså skälet *att bevara inför potentiella framtida behov som säkras via en biologisk mångfald i det fall genetiskt material kommer att behövas om världen förändras i den utsträckning att mer hårdiga ursprungsdjur är de enda som klarar de nya förhållandena* (till exempel om antibiotikaresistens blir ett stort problem), samt vetenskapliga argument av typen *ett varierat genetiskt forskningsmaterial främjar forskning inom genetik, fysiologi, medicin etc.* Dessa senare skäl vittnar om ett tänkande präglad av homeorhesis: Det väntar nya jämvikter i framtiden och kulturarvsmärkningen kan hjälpa oss att bättre anpassa oss till dem.

Var sker då bevaringen av Linderödssvinen, och vilka bevarandeskäl styr de olika aktörernas verksamheter? NordGen (Nordiskt Genresurscenter), Föreningen Landtsvinet och Ängavallen är samtliga genbanker för Linderödssvin. NordGen är sedan 2008 de nordiska ländernas genbank som finansieras av Nordiska ministerrådet. NordGens målsättning är ”genetisk mångfald för en hållbar utveckling” genom att vara en genbank för växter, ett kunskapscentrum för förmedling av hållbart bevarande och nyttjande av växt-, husdjurs- och skogsgenetiska resurser samt en garant för genetisk diversitet i de nordiska länderna. NordGens underavdelning NordGen Husdjur bevarar husdjursgenetiska resurser som är relevanta för matvaruproduktion och lantbruk. Syftet är att bidra till att främja de nordiska ländernas genetiska, ekonomiska, kulturella och sociala värden genom att en stor diversitet av husdjursgenetiska resurser för att möta framtida för-

⁴ Listan är en inventering baserad på: Hansson, 2008, s. 7f, Hallander, 1989 s. 507ff och information från NordGens hemsida.

ändringar i marknadsefterfrågan, produktionssystem och klimat. Man vill vidare utveckla olika redskap för att upprätthålla genetisk variation i levande populationer (in situ-bevaring) och genom att utveckla kryoförvaring av genetiskt material (ex situ-bevaring). Som informationskanal och koordinerande instans tillhandahåller NordGen husdjur också ett lättillgängligt dataregister över nordiska och baltiska husdjursraser och deras egenskaper, ordnar workshops och informationsmöten för verksamma inom husdjursavel samt främjar sund avelspraxis och sunda principer för rättfärdig handel och utbyten av genetiskt material.⁵ NordGen är, med andra ord, en genbank i bemärkelsen institution som tillhandahåller kunskap, information och genetiskt material under säkrade former. NordGens bevarandeskäl är samtliga dynamiska av typen *ekologiska, materiella och ekonomiska, vetenskapliga* samt *skäl att bevara inför potentiella framtida behov*.

Vänder vi oss till Föreningen Landtsvinet representerar föreningen en genbank som innebär ett bestånd av levande djur vars syfte är att bevara en ras, det vill säga in-situbevaring. Ansvar för aveln inom en ras ligger oftast på den rasbevarande föreningen, och i Linderödssvinets fall är det Föreningen Landtsvinet som har detta uppdrag (SJV 2010:9). Föreningen är ideell och bildades 1992 med syftet att bevara Linderödssvinet som en oförädlad lantras, samt att verka för en ”sund och naturlig svinskötsel” (Föreningen Landtsvinet 2013). Föreningen Landtsvinet är av Jordbruksverket godkänd som registerförande förening, med godkänd avelsplan för rasen Linderödssvin. I föreningen förs en så kallad sluten stambok, vilket innebär att inga nya djur som inte fötts in i genbanken får föras in utifrån. Bevarandet inom en genbank med levande djur sker hos såväl privatpersoner som djurparker och andra institutioner. I dag finns ca 300 Linderödssvin i genbanken fördelade på ca 100 besättningar.⁶ För Föreningen

⁵ Sammanfattningen av NordGens verksamhet är en syntes av information från filen ”Vad är NordGen?” på deras hemsida: <http://www.nordgen.org/index.php/skand/content/view/full/467> (besökt 141203), filen ”Om NordGen Husdyr”: <http://www.nordgen.org/index.php/skand/content/view/full/1556> samt en intervju med NordGens chef Arní Bragason gjord i februari 2013.

⁶ Stycket är en syntes av information från Föreningen Landtsvinet:s hemsida: <http://www.landtsvinet.se> (besökt 141203).

Landtsvinet är kulturarvsfrågan ett viktigt skäl för bevarande, men det finns också en uttalad biologisk mångfaldstanke och en oro för ett potentiellt framtida livsmedelsbehov. I en intervju säger Ronny Olsson, ordförande i föreningen:

Linderödssvinet är vår enda kvarvarande rest av de lantrassvin som förr var allmänt förekommande hos allmogen. Den enda ras som har sina huvudsakliga rötter i de första tamsvin som kom till vårt land någon gång under yngre stenåldern för 4-5000 år sedan. Rasen är upptagen på Jordbruksverkets lista över äldre husdjursraser med svenskt bevarandansvar och därmed en erkänd del av vår biologiska mångfald. Linderödssvinet som en husdjurspopulation/ras från det gamla självhushållande bondesamhället är i högsta grad en del av vårt kulturarv. (...) Linderödssvinet är defenitivt [sic!] en del av ett mångtusenårigt kulturarv och bidrar till biologisk mångfald, men den viktigaste bevarandenaspekten är framtida matproduktion. Ingen vet vad vi kommer att behöva i framtiden. Gener får inte försvinna. Vi kommer att behöva äta varje dag. (...) Därför är det oerhört viktigt att behålla alla gener som går, utan att förändra de raser som finns kvar (Ronny Olsson, personlig kommunikation, 2014II24).

När jag samtalar med entreprenören Rolf-Axel Nordström som äger Ängavallen framkommer ett kulinarisk-etiskt entreprenörsperspektiv på bevarande som inte förekommer i någon större utsträckning hos NordGen och Föreningen Landtsvinet. Två meningar på NordGen:s hemsida vittnar om en sådan orientering. I avsnittet ”Varför bevara husdjursgenetiska resurser?” står det att ”(i)nhemska raser kan vara en viktig del av varumärket för ekologiska livsmedel” samt att ”(e)fterfrågan på livsmedel av mera diversifierad typ och ursprung ökar i världen. Upprätthållen eller ökad genetisk variation är en förutsättning för att kunna möta detta (NordGen U.å.a).” Men dessa skäl speglar inte det jag möter när jag undersöker det bevarandearbete som sker på Ängavallen.

Gården Ängavallen ligger ett par kilometer utanför Vellinge i riktning mot Trelleborg. Verksamheten inleddes 1971 när Nordström köpte den då förfallna gamla gården. 1974 påbörjade han de första experimenten med att etiskt hålla grisar som en reaktion mot den industriella djurhållningen. Ängavallen drivs idag som ett familjeföretag, och kring det ekologiska

jordbruket har Nordström byggt upp ett upplevelsecentrum som inrymmer grisar, kor och får, ett eget slakteri där så kallad ”ängestfri slakt” tillämpas och en gårdsbutik där gårdens hemlagade delikatesser säljs. På gården finns också en kvarn, ett mejeri, ett ysteri, ett bageri, en restaurang, ett café, en picnic-park, en örtagård och ett gårdshotell som används till konferenser, bröllop och liknande. Allt foder till djuren, och så mycket som möjligt av det som används i restaurangen, odlas och produceras på gården. Utmärkelserna har blivit många genom åren. Motiveringarna pendlar mellan beröm för gastronomi, etik och Nordströms ”eldsjälism”.

När det gäller djurhållningen påpekar Nordström att Ängavallen ställer ”högre krav än KRAV” och åsyftar exempelvis att alla djur tillåts utöva sina egna nedärvda beteenden inte bara ibland, som han menar är innebörden av den svenska KRAV-märkningen, utan hela året om. Ett exempel på detta är att Ängavallens Linderödssvin tillåts böka fritt på fälten efter skörd för att förbereda jorden inför nästa sådd. Att valet fallit på just Linderödssvin beror på att denna ras visat sig friskast och varit mest lämpad för den typ av djurhållning som Nordström menar är mest etisk. Det kött som säljs vidare i butiken och i restaurangen, kommer från djur som enbart ätit gårdens eget ekologiska vegetabiliska foder. Dessa djur har heller aldrig medicinerats. Dessa två krav måste vara uppfyllda för att djuren ska kunna säljas som Ängavallens registrerade varumärke HälsoDjur, en beteckning som omfattar HälsoGris, HälsoKalv, HälsoLamm och HälsoOx.

Linderödssvin har funnits på gården sedan slutet av 1990-talet. Ängavallen hyser i dagsläget cirka 60 renrasiga djur som alla är offentligt registrerade som en genbank hos Jordbruksverket.⁷ Det fanns alltså inget ursprungligt syfte att inrätta en genbank från Nordströms sida. Djurbeståndet består av renrasiga lantrasdjur och att det därför per definition blir en genbank kommer som en bonus. Denna bonus är emellertid ett viktigt led i finansieringen av verksamheten eftersom EU-bidrag utgår för varje individ i genbanksbesättningen (Intervju 2014-07-19). Argumentet för att hålla Linderödssvin på det sätt som Ängavallens verksamhet grundar sig

⁷ Denna sammanfattande text är ett sammandrag av information från Ängavallens hemsida www.angavallen.se (besökt 151203) och intervju med Rolf-Axel Nordström gjord 20140719.

på är av typen etiskt, men inte i den statiska bemärkelsen att alla djur har rätt att leva på jorden, utan i bemärkelsen *alla djur har rätt att leva hälsosamt på jorden genom att de ges möjlighet att utveckla sina naturliga beteenden*. Nordström opponerar sig starkt mot den moderna industrialiserade djurhållningen. Ängavallens vinkling på det statiska etiska perspektiv som jag tidigare tagit upp som accepterat skäl till bevarande, är således snarare homeorhetiskt dynamiskt, då det syftar till att förändra det rådande industrialiserade sättet att hålla grisar i svenskt jordbruk. Ängavallens etiska bevarandeskäl går naturligtvis ihop med försäljningsargumenten, eftersom Ängavallen är en kommersiellt finansierad verksamhet.

Etik, kulinaritet och kommers

Att komma in i Ängavallens huvudbyggnad, som inrymmer restaurangen, är som att träda in på en scen där allt ljus är riktat mot Rolf-Axel Nordström. Även om han inte är där med sin fysiska gestalt vittnar de mängder av diplom om vem som är huvudperson i den föreställning besökaren ska få ta del av. Teater- och scenmetaforen är ofta använd för att förklara entreprenörmässig affärsverksamhet (Bardone 2013:18). Entreprenörskapet har i sin tur ofta analyserats som en teaterperformance, och den småskaliga affärsverksamhet, som ofta är uppbyggd kring en ledande gestalt, har liknats vid en enmansföreställning. Bland sådana småskaliga entreprenörverksamheter återfinns ofta verksamheter vars syfte är att förse en familj eller en enskild person med den ekonomi som behövs för att möjliggöra en önskad livsstil. I ett sådant "lifestyle entrepreneurship" är livsstilen överordnad affärsmässig expansion och maximal vinst (2013:18f.). Denna beskrivning stämmer väl in på Nordström och familjeföretaget Ängavallen. Nordström samtalar gärna med sina gäster på ett familjärt vis och kommunicerar ofta ett narrativ kring verksamheten i form av berättelser från stallen eller från verksamhetens historia. Men historierna är inte bara trivselhistorier. En historia han ofta återkommer till, både i samtal med gårdens gäster och i intervjun med mig, är hur han som liten pojke i Malmö vid Husarkasernen bevittnade en scen då en skadad häst slaktades framför hans ögon. Nordström framhåller scenen som avgörande för hans framtida etiska djurhållning. Fjäll föll från den chockade sexårige pojkens ögon

då han insåg att den korv och de köttbullar han åt innebär brutal död för levande djur (Intervju 2014-07-19). Nordström jämför den sexårige pojken oinsatta förhållningssätt med hur 99,5 procent av Sveriges befolkning tror att köttproduktion går till:

Man har olika visioner. Allt från Per Olsson hade en bonnagård-visionen till att någon har en mer negativ bild. Men de flesta har en väldigt dålig kunskap om hur det går till och det är därför vi har kunnat utveckla ett ur mitt perspektiv fruktansvärt kemikaliejordbruk och en ännu värre djurindustri (Intervju 2014-07-19).

Den okunskap som Nordström pekar ut som orsak till varför djurindustrin har fått utvecklas i en, i hans mening, oetisk riktning, stammar ur en långt gången frikoppling mellan konsument och djur. Den enda gång under intervjun som jag hör Nordström romantisera över det förflutna pratar han om en tid då denna frikoppling ännu inte vuxit sig så stark. Nordström beskriver då den närhet till naturen som präglade hans barndoms jordbruk, då bönder fortfarande pratade med och förstod sina djur (Intervju 2014-07-19). Nordströms observation avspeglas i forskning kring hur det industrialiserade jordbruket separerat mänskligheten från naturen (Pollan 2006; Merrick & Price 2008).

Skiftet från en agrar till en industrialiserad ekonomi pekas vidare ofta ut som en viktig faktor i en alieneringssprocess. En förändrad relation till just djur är en del av denna alienation som har antagits spegla signifikanta förändringar i vår kultur (Morris 1998). Den jordbruksrationalisering som under slutet av 1950-talet skedde i Sverige innebar en marginalisering av äldre sorters djur som utmanövrerades till förmån för ett mer homogeniserat djurbestånd bestående av snabbväxande individer som garanterade högre avkastning (NordGen U.å.b). En sådan alienering rimmar väl tidsmässigt med förskjutningen mellan mer återhållsamma och nyttoinriktade konsumtionsmönster hos den svenska befolkningen under mellankrigstiden, som Husz beskriver, och den masskonsumtion som tog fart under 1950-talet (Husz 2009:312-329).

Nordström pekar på att den industrialiserade griskroppen har formats utefter marknadens efterfrågan, och hur idealet nu är päronformat med stor

bakdel och liten framdel. Han framhåller hur den päronformade grisens proportioner är väldigt annorlunda i jämförelse med den icke-manipulerade grisens (Intervju 2014-07-19). Här närmar sig Nordström resonemanget kring biofakten, och när han framhäver hur mänskliga nycker är anledning till defektaveln tangerar han Amanns ”epistemiska objekt” (1994):

Alla djur är påverkade av människan. Tidigare tog man vara på allt på djuret. Då har man inte haft någon preferens för att få mer av något annat. Trender i vad som är bra delar skapar djuret (Intervju 2014-07-19).

Biofaktdjuren kan sägas vara tydliga epistemiska objekt vars kroppsliga form säger något om vår kulturs preferenser. För Nordström är det av högsta vikt att grisarna ska få leva ut sina nedärvda beteenden och han är starkt kritisk till Sveriges djurskyddslagar:

Det är en katastrof att över huvud taget kalla det för djurskydd. En gris som väger 100 kg levande vikt får man enligt Sveriges djurskyddsbestämmelser hålla på 0,98m² betonggolv då alla vet att den starkaste driften hos en gris är att böka. Grisar är sprinters. Kraftigt bogparti och små bakben. Men människan tyckte bakpartiet var godare och så har vi konstruerat en päronformad gris. Är du 100-meterslöpare och har tung framdel men klen bakdel, taskig hjärt-lungkapacitet blir det hjärtinfarkt eller benbrott som ett brev på posten. Men det betyder ju inget eftersom den grisen som väger 100 kg ska leva på 0,98m² betongyta (Intervju 2014-07-19).

Rolf-Axel Nordström refererar här till en traumatisk händelse när han först kom i kontakt med den ohälsosamma industrigrisen. Som nybliven grisbonde 1974 köpte han sina första grisar från Scan och släppte ut dem på fältet. 20 % av grisarna fick då hjärtinfarkt och 15% bröt benen (Intervju 2014-07-19). Händelsen skedde mer än två decennier innan Linderödsvinen återskapades under slutet av 1990-talet, och Nordström bestämde sig för att experimentera med baklängesavel för att få fram ett så friskt och hälsosamt djur som möjligt. Han köpte därför 20 unga vildsvin och påbörjade en baklängeskorsning mellan vildsvinen och industrigrisarna från Scan. Djuren han fick fram var ”sportiga och friska, men lite lätt livsfar-

En glad gris med en kornkrans om halsen hälsar besökaren välkommen på en av gårdens grindstolpar. Foto: Moa Petersén.

liga” och blev en arbetsmiljöfråga den dagen han anställde personal på gården (Intervju 2014-07-19). Ett viktigt led i att avla mot hälsa är, enligt Nordström, att låta djuren utveckla sina naturliga beteenden vilket förutsätter att de måste ha rätt proportioner mellan muskulatur och skelett, en ordentlig hjärt-lungkapacitet och rätt proportion mellan alla yttre och inre organ och mellan alla kroppsfunktioner (Intervju 2014-07-19).

Den långt drivna biofakten kan antas bidra till den frikoppling mellan människa (konsument) och natur (djur) som ökat sedan efterkrigstidens industrialiserade jordbruk (Pollan 2006). En biofakt är lösgjord från sitt naturliga sammanhang som styrs av principer om biologisk variation och komplexa och långsamma ekosystem. Begrepp som effektivitet, vinst och standardisering, i industriell mening, är oförenliga med i naturen rådande principer. Man kan tänka sig att detta leder till att djuret, som biofakt, blir en buffert mellan natur och människa som inte längre representerar djur i animal bemärkelse, och att biofakten snarare uppfattas som ett mellanting mellan djur och livlöst ting. Det är möjligt att denna buffertfunktion hos biofakten har varit en bidragande orsak till att utveckla och upprätthålla en djurindustri där djuren blivit allt mer ”avanimaliserade”. Som besökare på Ängavallen upplever man att detta avstånd mellan konsument och djur i stor utsträckning överbryggas. Det första man möts av när man träder in på Ängavallens område är en stor skylt varpå en välmående och glad kransprydd gris ler mot en. Det ser ut som om den just har åkt och vunnit Vasaloppet. Grisen förefaller genom sin leende mun och sina leende ögon förmänskligad. Samma glada gris syns i toppen av de många flaggstänger som står uppradade längs med infarten till den stora vita gården som enligt uppgifter på hemsidan dateras till 1600-talet (Ängavallen, u.å.).

Gården omsluts av en engelsk park, där grönsaker och kryddor odlas för att användas i restaurangens kök. Kransen som hänger om grisens hals är egentligen en kornkrans som ska illustrera att grisarna på Ängavallen är uppfödda på vegansk mat (Intervju 2014-07-19). Men Vasaloppsassociationen är motiverad genom begreppet ”Hälsogris” som är centralt för Ängavallens verksamhet. Om Rolf-Axel Nordström var tydlig huvudrollsinnehavare i huvudbyggnadens foajé, så är grisarna det både i anläggningens utemiljö och inne i restaurangen. Stora horder av grisar går och bökar i hagarna som omger gården, och på restaurangborden ligger servetter med

Bakom restaurangen kan besökare titta på suggor med kultingar i inhägnader. Foto: Moa Petersén.

Besökare tittar på grisar i en hage belägen ett stenkast från restaurangen. Foto: Moa Petersén.

grisen i kornkransen. Ibland kommer Nordström in i restaurangen och talar med gästerna om vilka lyckliga liv de grisar gästerna äter har haft. Grisarna är således påtagligt närvarande under måltiden, och gästerna som ska äta av dem skyddas inte från medvetenheten om att det kött de äter en gång suttit på levande griskroppar som sprungit inpå knutarna på gården. Nordström som entreprenör och grisarna ingår något som kan liknas vid en symbios när det gäller vem som är stjärnan i föreställningen. Medveten strategi eller inte så bidrar detta till att förstärka upplevelsen av ett ytterligare närmande mellan människa och djur.

Etik och kommersialism

Linderödssvinets kvaliteter är inte okända för kulinariskt intresserade. Sedan en tid tillbaka ingår det tillsammans med flodkräfta, jämtländsk getost, öländska bruna bönor, suovas och upplandskubb i ”The Ark of Taste”, som sedan instiftandet 1996 avser att ”återskapa, beskriva, katalogisera och föra fram bortglömda smaker (Slow food foundation, u.å.)”. Denna typ av intresse för marginaliserade och lokala smaker har på senare tid intensifierats mycket tack vare politiska initiativ. I arbetet med regeringens vision ”Sverige det nya matlandet” har så kallade kulinariska regioner tagits fram. I en forskningsrapport beställd från regeringen utreds bland annat definitionen av begreppet kulinarisk region. Rapporten drar slutsatsen att definitionen inte är helt klar ännu, men som ett av kriterierna lyfts fram att i en kulinarisk region ska ”råvarorna och produkterna präglas av regionens naturgivna förutsättningar (klimat, jordmån, topografi, med mera), platsens livsmedelshistoria, regional know-how och kultur” (Rytkönen 2014). Kulinariska regioner är idag huvudsakligen inrättade efter landskapsgränserna, och varje landskap har en utsedd ambassadör som förespråkar regionens arbete. I Skåne är Rolf-Axel Nordström ambassadör. Men är det då friktionsfritt att kommersialisera ett kulturarv på det sätt som exempelvis Ängavallen gör?

Det är intressant att notera att ”lantras” och ”kulturarv” är ord som sällan eller aldrig är synliga i Ängavallens marknadsföringsmaterial, och inte heller förekommer i intervjun med Nordström som legat till grund för denna artikel. Här kan man göra en jämförelse med NordGen och Fören-

ingen Landtsvinet för vilka både historia, lantras och kulturarv är centrala och återkommande begrepp. Linderödssvinens närvaro på Ängavallen motiveras aldrig med en återgång till någon homeostatisk guldålder. I stället är det tydligt att det finns ett intresse av att minska den glipa mellan konsument och djur som industrin har öppnat och att medvetandegöra besökarna om att en djurhållning som baseras på etiska värderingar är ett alternativ. Ängavallen vill lämna ett samhälle där livsmedelskonsumtionen bärs upp av kött från långt drivna biofakter. Denna målsättning råkar sammanfalla med en tillbakagång till äldre tiders jordbruk, men det är inget som påpekas med någon större nostalgi. Kulturarv som statisk, strikt bevarande, företeelse har således ingen betydelse i sig för Ängavallens verksamhet. I stället har här tillvaratagits en framtidsanpassad homeorhetisk potential hos begreppet biologiskt kulturarv vilket rymmer både etik och kommersialism, idealism och materialism.

En institution som märkt av det ökade intresset för ”gamla smaker” från den kommersiella sfären är NordGen. Under senare år har de, i egenskap av genetiskt resurscentrum, tillhandahållit gamla frötyper exempelvis till restauranger. Lena Ansebo, forskare på NordGen med ansvar för kulturarvsfrågor, upplever att intresset för vad hon kallar ”det gröna kulturarvet” har ökat bland kockar och restauranger, till exempel beroende på initiativet Ny Nordisk Mat och programmet för odlad mångfald (POM) (personlig kommunikation 2014-10-27). På frågan om det finns några fällor med ett kommersialiserat, kulinariskt bevarandeskäl svarar hon:

Alla kända och okända egenskaper behöver bevaras inte bara de sorter som har höga kulinariska värden. Vill man fokusera på kulinariska egenskaper så ska man kunna söka material i genbanken för det. Fokuserar man på sjukdomsresistens så ska man kunna söka efter det, eller på ogrästolerans, eller högt vitamininnehåll, och så vidare. (...) Man måste se helheten och förstå att vi inte kan förutse vad vi behöver i morgon. (...) Huvudpoängen med bevarandet är alltså att det ska vara en grundplåt/plattform och en försäkring till utveckling (...) Vi bevarar alltså inte för att något är bättre eller sämre, utan för att det, oavsett egenskaper, ska finnas tillgängligt för nutida och framtida bruk (personlig kommunikation, 2014-10-27).

Lena Ansebo ser alltså inget problem i sig med att framhäva kommersiella kulinariska aspekter hos bevarat material eftersom det är ett sätt att medvetandegöra vikten av bevarandet för allmänheten. Hon understryker emellertid att ett långsiktigt bevarandeansvar inte kan åstadkommas enbart genom privatekonomiska intressen, utan att ett övergripande offentligt ansvar måste finnas (personlig kommunikation 2014-10-27). Föreningen Landtsvinet är av en liknande åsikt. Ronny Olsson, som ingår i föreningens avelsråd, påpekar i en intervju att föreningen inte har ambitioner att påverka vad som ligger utanför deras eget levande genbanksarbete och att närvaron av föreningens genbank gör annat nyttjande ofarligt (personlig kommunikation, 2014-11-24).

Rolf-Axel Nordström är nog med att understryka att restaurangen och konferensverksamheten syftar till att möjliggöra hans etiska djurhållning ekonomiskt, samt att hans kommersiella verksamhet aldrig är vinstdrivande gentemot djuren (Intervju 2014-07-19). Både Ängavallens restaurangkoncept och produktion (växter och djur) bygger på en idé om långsamhet i tillväxtprocesser och småskalighet i produktionen. Detta innebär att begreppet effektivitet, som utmärker storindustrin, inte styr Ängavallens verksamhet. Nordström nämner att han har 22 anställda på en gård som omfattar 220 hektar, och jämför det med storbönderna som ofta har en man på samma areal (Intervju 2014-07-19). En ekonomisk faktor som däremot är viktig är att Ängavallen, via sitt etiska koncept, kan avyttra de flesta ätbara delarna av djuret. Restaurangkonceptet är tätt knutet till den etiska grundtanken – menyn anses avspegla den naturliga grisen (Intervju 2014-07-19). Denna idé känner vi igen från ”nose to tail”-konceptet som spread sig till Sverige från Storbritannien i början av 2000-talet och som kommit att bli en av hörnstenarna i ”foodiekulturen”.⁸

I hela sitt liv som grisbonde har Rolf-Axel Nordström försökt upplösa den traditionella motsättningen mellan etik och kommersialism. Han har också argumenterat mot sina etiskt medvetna producentkollegor som bara velat sälja till likasinnade. Enligt Nordström har detta varit ett stort hinder

8 *The Whole Beast: Nose to Tail Eating* av Londonkocken Fergus Henderson anses vara standardverket för nose-to-tail-konceptet. Henderson, F (2004), *The Whole Beast: Nose to Tail Eating*, New York : CCC, första utgåva 1999.

för att väcka intresse för den etiska hållningen. Mina observationer har visat att Ängavallens besökare inte är en homogen grupp. Till Ängavallen kommer både besökare som vill kombinera en etisk handling med en kulinarisk upplevelse, besökare som vill äta kött som det smakade förr, besökare som tycker att Ängavallens gourmetrestaurang serverar god mat, samt en hel del konferensgäster och bröllopsgäster som inte kommit i kontakt med vare sig konceptet eller restaurangen tidigare. Även om den förstnämnda kundkategorin är mest samspelt med restaurangkonceptet, finns det en tydlig drivkraft hos Nordström att locka olika typer av besökare. Han berättar hur han resonerade då han planerade att nå ut till en utvidgad kundkrets i syfte att få in mer pengar för att finansiera sin etiska djurhållning: ”Jag sa: ska man ta mer betalt måste maten smaka bättre. Jag kan vara hur snäll som helst, men är mina kotletter as-sega hjälper inte det (Intervju 2014-07-19).” Det var då han bestämde att Ängavallens logotype, bilden av den glada grisen i kornkransen, skulle åtföljas av orden ”kulinariskt. ekologiskt”. Denna ordföljd speglar drivkraften att nå en större publik. Genom att fånga in ny publik via den kulinariska upplevelsen och ge gästerna det ekologiska som en bonus, vill Nordström medvetandegöra en större publik om att etik och konsumtion går att kombinera (Intervju 2014-07-19). För att återknyta till Hafstein används det biologiska kulturarvet i detta fall som en ”teknologi som agerar i/på det sociala och som ger upphov till förändrade beteenden” (Hafstein 2012:507).

Biologiskt kulturarv kommersialiserat

Sammanfattningsvis är det alltså inte en önskan att bevara ett kulturarv i form av Linderödssvinen som lett fram till Ängavallens affärsidé utan en etisk och hälsomässig strävan som sammanfaller med ett kulturarvsbevarande. Om vi återgår till Hafsteins dynamiska perspektiv på kulturarvsbegreppet som skisserades i artikelns inledning, där kulturarv är lika med förändring och potentiell kraft att mobilisera människor och resurser, reformera diskurser och transformera praktiker och beteenden, ser vi att kulturarv är använt i just en sådan homeorhetisk bemärkelse i exemplet Ängavallen. Här är begreppet kulturarv i statisk bemärkelse osynligt i nar-

rativet som omger verksamheten, men högst påtagligt tillämpat i dess dynamiska bemärkelse. Det skrivs aldrig konsumenten på näsan att Ängavallen representerar autenticitet eller ursprung. Det finns ingen koppling alls i verksamheten eller utsagorna till romantik och nostalgi över äldre tiders jordbruk eller grisskötsel. I stället står de etiska aspekterna i centrum. Grisarna ska få leva under sådana förhållanden som de är skapta för och mår bra av. Inte på så vis att man vill tillbaka till något förlorat utan framåt mot något bättre. Således är Ängavallen en aktör som via homeorhetisk operationalisering av det biologiska kulturarvet vill transformera rådande praktiker.

Affärskonceptet tilltalar den moderna konsumenten som inrymmer både ideologi/konsumtion och etik/konsumism. Den mekanism som driver en sådan modern konsument kan ställas i kontrast mot den konsument Håkan Jönsson ovan definierade som postmodern. I stället för en konsument som enbart letar efter nostalgi och ursprung är den nya konsument, som gör sina politiska statements genom vardagshandlingar snarare än genom partipolitik, symptomatisk för ett samhälle där en ökande del av entreprenörerna och konsumenterna är medvetna om kulturarvsmärkningens dynamiska potential och politiska sprängkraft. Allt detta sammantaget gör Ängavallen till ett illustrativt exempel på kommersialiserat biologiskt kulturarv i samtiden.